

hem een vaardigheid die hun ouders niet bezaten. Sterker nog werden de traditionele levenspatronen doorbroken bij alle inheemsen die modern onderwijs volgden – wij denken hierbij vooral aan de tienduizenden die de mulo- en andere scholen voor voortgezet onderwijs hadden kunnen doorlopen en speciaal ook aan de paar duizend die, in Nederland of in Indië, hoger onderwijs hadden ontvangen. Zij waren moderne jonge mensen geworden, maar waar was voor hen een bevredigende plaats in het Europese deel van de samenleving? Bij het gouvernement en de gouvernementdiensten konden slechts weinigen tot de hogere rangen doordringen en bij het Europese bedrijfsleven vrijwel niemand.

Daarnaast stonden ook de meesten van de traditionele machthebbers in het inheemse deel van de samenleving afwerend jegens al die modern-opgeleiden. Al sinds de tijd van de Compagnie was het een hoofdlijn geweest van het Nederlands beleid om de in Indië aangetroffen, door de *adat* bepaalde sociale structuur te handhaven; die structuur was op Java tijdens het Cultuurstelsel nog rigider geworden dan tevoren doordat het regent-zijn erfelijk was verklaard (in 1913 werd dat erfelijk opvolgingsrecht ietwat beperkt door maatregelen die in het volgend hoofdstuk aan de orde komen), en was er elders, op Sumatra bijvoorbeeld in het gebied van Padang en in Atjeh, sprake geweest van strijd tussen een *adat*-partij en een meer moderne, Islamietische richting, dan had het gouvernement zich steeds aan de zijde van de *adat*-partij geplaatst. 'De Westers opgeleide intellectuelen konden veelal geen werk vinden dat met hun opleiding in overeenstemming was; zij werden', aldus in 1978 de oud-bestuursambtenaar dr. L. G. M. Jaquet, 'in de *adat*-sfeer als storende en ondermijnende elementen ervaren en als zodanig door het Nederlandse en in bepaald niet mindere mate door het inheemse bestuur beschouwd en behandeld.'¹

★

Impliciet was de strekking van de 'zedelijke roeping' die in de Troonrede van 1901 was aanvaard dat Indië opgevoed moest worden, mondig gemaakt, ontwikkeld in de richting van zelfstandigheid. Onderwijs, ook het simpelste, was een middel daartoe – een middel evenwel dat voor zijn deugdelijke toepassing materiële en personele krachten vergde welke

¹ L. G. M. Jaquet: *Aflossing van de wacht. Bestuurlijke en politieke ervaringen in de nadagen van Nederlands-Indië* (1978), p. 32.